

Gagnrýnin hugsun og siðfræði í kennslu

Henry Alexander Henrysson verkefnastjóri hjá Siðfræðistofnun HÍ

Reynsla mín af því að spyrja kennara og nemendur við Háskóla Íslands út í gagnrýna hugsun og siðfræði sem hluta af faglegu námi hefur verið á þá leið að þessir þættir séu fjarri því að vera fólki ofarlega í huga. Svörin sem ég hef fengið hafa gjarnan verið fremur ómarkviss og einkennst af lauslegum hugmyndum um að nemendur eigi að læra að hugsa sjálfstætt og að þeir eigi að tileinka sér ákveðin vinnubrögð sem fela meðal annars það í sér að nýta ekki texta annarra án þess að gera grein fyrir því. Markmið þessara lykilþátta í háskólakennslu virðast með öðrum orðum vera að nemendur spyrji spurninga í tímum og stundi ekki ritstuld.

Ástæða þess að ég hef verið að skoða þessa þætti í kennslu er að Siðfræðistofnun hefur verið fengin til að styðja við þann þátt í Stefnu Háskóla Íslands 2011–2016 að „[ö]ll fræðasvið og deildir setji sér markmið og skilgreini leiðir til að flétta saman siðfræði og faglegt nám, efla siðferðilega dómgreind og þjálfu gagnrýna hugsun.“ Einn hvati þessa þátar í stefnu skólans er vafalaust lærdómur úr skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis um aðdraganda og orsakir falls íslensku bankanna 2008 um að „[í] skólum landsins þarf að styrkja ábyrgðarkennd nemenda

gagnvart samfélaginu, efla gagnrýna hugsun og vitund þeirra sem borgara í lýðræðissamfélagi“. Grundvallarhugmyndin með því að setja þennan þátt í stefnu HÍ er að allir nemendur skólans útskrifist með persónulega, fræðilega og félagslega hæfni sem tengist gagnrýninni hugsun og siðfræði. Dæmi um slíka hæfni gæti meðal annars verið að nemendur geri sér grein fyrir eigin ábyrgð í skoðanamyndun, geti séð fyrir afleiðingar þess að breyta í samræmi við skoðanir sínar, taki rökstudda afstöðu til siðferðilegra álitamála, forðist afstöðu sem hindrar sýn á fleiri hliðar hvers máls og standist þá freistingu að beita þekkingu sinni í annarlegum tilgangi.

Henry Alexander Henrysson

Til þess að ofangreind hæfniviðmið náist verður auðvitað að kenna ákveðin atriði sem nemendur öðlast skilning á og leikni í. Þar vandast málið nokkuð. Skilgreiningar á gagnrýninni hugsun hafa til dæmis lengi verið á reiki; „að vera athugull á allar hliðar hvers máls“ er líklega sú sem flestir geta verið sammála um að einkenni einstakling sem hugsar á gagnrýninn máta. Einnig getur verið flókið að gera sér grein fyrir hvað átt er við með „þjálfun“ í gagnrýninni hugsun. Ein leið til þess að nemendur fái slíka þjálfun er að venja þá við að spyrja sig ákveðinna spurninga þegar þeir leggja mat á gildi skoðunar eða fullyrðingar. Þessar spurningar eru:

1. Hvað er til umræðu og rannsóknar; hvert er umræðuefnið?
2. Hvers vegna er þetta til umræðu?
3. Stangast þessi nýja skoðun á við annað í hugmyndaheimi mínum?
4. Skil ég hugtökin sem liggja skoðuninni til grundvallar?
5. Skil ég gögnin sem liggja skoðuninni til grundvallar?
6. Hvernig er skoðunin rökstudd?
7. Hvað hefði það í för með sér ef ég breytti í

samræmi við þessa skoðun?

Langt mál mætti svo hafa um hverja þessara spurninga og sumar mætti orða á annan hátt ef samhengið krefst þess, en að spyrja sig þeirra kemst býsna nærri því að skoða mál frá öllum hliðum.

Sambætting siðfræði og faglegs náms hefur heldur ekki þótt einfalt mál og má segja að margs konar viðhorf takist á um hvernig best er að standa að þannig sambættingu. Í sem stystu máli má segja að þrjár leiðir séu algengastar og er mögulegt að leiðirnar henti ólíkum fögum mismunandi vel. Í fyrsta lagi er hægt að sjá til þess að nemendur læri um þær reglur og þau viðmið sem tengjast

faginu. Skráðar siðareglur geta verið dæmi um námsefni sem nemendur þurfa að kunna skil á. Annað námsefni af svipuðu tagi gæti falið í sér umræðu um siðferðilegar meginreglur eins og velferð og skaðleysi, sjálfræði og réttlæti. Í öðru lagi er mögulegt að nýta sér sögur sem hafa siðferðilegan boðskap til að opna augu nemenda fyrir þeim álitamálum sem bíða í lífi og starfi. Þar koma bæði til greina dæmisögur úr faginu sem og almennari bókmenntaverk. Að lokum má einfaldlega kenna siðfræði á fræðilegan máta þar sem innviðir siðferðisins eru skipulega greindir, meðal annars með hjálp kenninga. Allar þessar leiðir hafa sína kosti og galla. Mikilvægast er að gera sér grein fyrir að engin þeirra er nægjanleg. Sú síðasta er til dæmis erfiðust í framkvæmd

samfélagsins eða samfélaginu í heild sinni. Gagnrýnin hugsun er að sama skapi ákveðin siðferðileg afstaða, henni fylgir skuldbinding um að axla ábyrgð á eigin skoðanamyndun. Verkefni siðfræðinnar er einnig að bera kennsl á siðferðileg álitamál. Þar gegnir gagnrýnin hugsun lykilhlutverki. Einnig er mikilvægt að gera skýran greinarmun á öflun þekkingar og beitingu hennar. Ein helstu rökin við að tengja saman áherslur á gagnrýna hugsun og siðfræði í háskólakennslu eru að fólk íhugi hvernig það beitir þekkingu sinni.

Framundan eru spennandi tímar í Háskóla Íslands þar sem spurt verður hvernig nemendur við viljum útskrifa úr skólanum: Hvers konar hæfni þykir okkur mikilvægast að nemendur kveðji skólann með? Þar er líklegt að hæfni

„Í framtíðinni er einnig viðbúið að sífellt meiri áhersla verði lögð á siðfræði vísinda í framhaldsnámi og rannsóknnum. Slíkar áherslur munu kalla á betri undirbúning nemenda. Mikilvægast er að hver deild finni þá leið sem henni hentar þannig að nemendur hafi skýra valkosti. Ef deild ákveður að sýna gagnrýninni hugsun og siðfræði (eða öðrum þessara þátta) afskiptaleyfi við skipulag námsgreina þarf sú afstaða að vera nemendum ljós í upphafi náms þeirra.“

og mögulega sú leið sem flóknast er að styðjast við á öllum sviðum skólans. Það verður þó að varast að gefa henni engan gaum enda skilningur á lykilhugtökum eins og réttindum, skyldum, frelsi og ábyrgð, sem og leikni í að beita þeim, nauðsynlegur þáttur í að geta öðlast þá hæfni sem lýst var hér að framan.

Helsta spurningin sem eftir stendur er þó þessi: Hvers vegna verði er að tengja þessa þætti saman í stefnu HÍ? Enn á ný er ekkert einfalt svar til við þeirri spurningu en þó má nefna nokkur atriði (þau eru reyndar fleiri) sem draga fram hvernig gagnrýnin hugsun og siðfræði eru tengd órofa böndum. Siðfræði er rökræða – gagnrýnin hugsun – um það siðferði sem hefur fengið að þróast og tekið sér bólfestu, hvort sem er á mismunandi sviðum

sem tengist siðferðilegri dómgreind verði ofarlega á blaði. Enn fremur verður að spyrja hvaða leiðir eru best til þess fallnar að leysa þær áskoranir sem framundan eru þannig að nemendur geti tileinkað sér þessa hæfni. Í framtíðinni er einnig viðbúið að sífellt meiri áhersla verði lögð á siðfræði vísinda í framhaldsnámi og rannsóknnum. Slíkar áherslur munu kalla á betri undirbúning nemenda. Mikilvægast er að hver deild finni þá leið sem henni hentar þannig að nemendur hafi skýra valkosti. Ef deild ákveður að sýna gagnrýninni hugsun og siðfræði (eða öðrum þessara þátta) afskiptaleyfi við skipulag námsgreina þarf sú afstaða að vera nemendum ljós í upphafi náms þeirra.